

Alžbeta Güntherová-Mayerová - roky „vyhnanstva“ 1952 - 1955¹

JÚLIUS BARCZI

V jedno popoludnie, keď ženy v kaštieli leštili parkety, a ona zamyslene stála nad rozpracovaným súpisom exponátov, zrazu sa jej pleca dotkla ruka, ale za ňou nikto nestál. Bol to snáď Emanuel Andrassy, „železný gróf“ ...? Bol to asi nejaký extatický stav Alžbety Güntherovej-Mayerovej. Vnútorne kultivovaná prešla utrpením; terén ju spravil takou silnou, že pocítila „posmeľujúce“ gesto či vďaka dávneho majiteľa kaštiela... (?)²

Život Alžbety Güntherovej-Mayerovej bol od jej mladosti poznačený vynútenými odchodmi a neustálym presvedčaním o svojich odborných kvalitách. Od jej preradenia z mestského múzea v Bratislave na bezvýznamnú pozíciu kronikárky v 30. rokoch 20. storočia, až po neudelenie titulu profesor v rokoch šesťdesiatych, bola jej osoba častým terčom pochybností vyslovovaných nad jej pôvodom a politickou orientáciou. Pričom tá bola vždy jednoznačná a nedokázali ňou otriast' ani také ťažké skúšky, ako strata manžela či domova. Alžbeta Güntherová sa stala povestnou svojou neskrývanou liberálnou otvorenosťou, demokratickými názormi a nadovšetko ľudským prístupom. Práve vďaka spomínaným prívlastkom a snahe z ostatných pár rokov viesť o tejto veľkej osobnosti slovenskej kultúry čo najviac aj prostredníctvom spomienok pamätníkov, stáva sa jej životné dielo inšpiratívnym aj pre najmladších bádateľov.

Keď v roku 1951 vydavateľstvo Tvar vydalo prvú (a zatiaľ aj poslednú) slovenskú monografiu o Franciscovi Goyovi od Alžbety Güntherovej, autorka sa zrejme pod ťarchou zažitých tragédií (ovdovela v roku 1949) rozhodla na prvé strany publikácie zaradiť veľavravné grafické práce: Keď rozum spí, rodia sa prišery, Proti obecnému blahu a O tom každý vie, skryto tak poukazujúc na neschopnosť človeka poučiť sa z dejín. V Goyovi však nevyjadřila len traumy z nedávnej minulosti, ale aj obavy z budúcnosti, ktoré sa až hrozivo rýchlo naplnili v monsterprocesoch a „akciách“ komunistického režimu, namierených proti „buržoáznym a štátne nespoľahlivým elementom“.

Koniec štyridsiatych rokov 20. storočia priniesol do života skromnej vysokoškolskej docentky mnohé neistoty. Stratila manžela a po jeho smrti sa stále viac stávala terčom atakov na svoju osobu a rodinu zo strany nastupujúceho režimu. Nepochopiteľnosť, až nezmyselnosť situácie Dr. Güntherovej umocňuje aj tá skutočnosť, že už v tomto období bola jej práca na poli umeleckej histórie, ochrany pamiatok a múzejníctva a výchovy budúcich generácií umenovedcov na univerzitách vnímaná ako priekopnícka. V deň jej narodenín, 13. októbra 1952 jej bolo v rámci akcie „B“ doručené definitívne rozhodnutie Ústredného národného výboru v Bratislave o zrušení zmluvy o užívaní jej vlastného bytu a o vystahovaní do gemerskej obce Betliar.⁴ Prehľadnú vystahovania rodiny Dr. Güntherovej je možné vierohodne rekonštruovať s pomocou zachova-

Kaštieľ v Betliari v roku 1948. Foto: Sláma, 1987.

ných archívnych dokumentov v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy a rodinného archívu jej syna Petra. Z dostupných materiálov je zrejme, že Dr. Güntherová o pravej príčine svojho odsunu nič nevedela a aj to, že o osude domu, v ktorom v Bratislave bývala so synom, invalidným bratom a dvoma sesternicami a švagrom, bolo rozhodnuté dávno pred doručením rozhodnutia o vysídlení. Bytové oddelenie Ústredného národného výboru pravdepodobne s neudaním pravdivého dôvodu vykonal 25. augusta 1952 v dome obhliadku a už na druhý deň bol pred Zvláštnu komisiu pre akciu „B“ predložený Návrh na vystahovanie do obce Husiná v okrese Filákov. Napriek tomu, že tento návrh mal byť schválený až 1. septembra 1952, už v deň podania návrhu bolo rozhodnuté o pridelení domu štvorčlennej rodine Viliama Lajdu. Začiatkom októbra bola Dr. Güntherová oboznámená so zámerom vystahovať ju a jej rodinu na vidiek, preto sa snažila listom adresovaným Ústrednému národnému výboru z 9. októbra 1952 situáciu zvrátiť. Do kauzy zasiahlo aj Povereníctvo, ktoré na jej obranu vystúpilo ešte v ten istý deň, no 11. októbra žiadalo už len odklad presídlenia. V tom čase už bol v Betliari pre Güntherovcov pripravený aj „byt“.

Dr. Güntherová proti tomuto rozhodnutiu obratom podala odvolanie na Krajský národný výbor v Bratislave (KNV), v ktorom podrobne opísala svoju situáciu. Odpoveď štátnych orgánov, doručená až 15. júna 1953, však bola jednoznačne zamietavá. Ako odôvodnenie KNV uviedol: *I vy ste tiež udržiavala osobné spojenie so zamestnancami konzulátu USA v Bratislave (na konzuláte USA pracoval manžel Dr. Güntherovej JUDr. Erik Günther, pozn. J. B.). Z týchto dôvodov a dôvodov verejného záujmu ste bola z Bratislavy vystahovaná.*⁵ Dr. Güntherová celej záležitosti nerozumela, keďže smrti jej manžela predchádzala návšteva dvoch mužov, ktorí Dr. Erika Günthera vyhľadali vo výlučne súkromnej záležitosti a ani ona po jeho usmrtení nebola nikdy, až do roku 1952, konfrontovaná so skutočnosťou, že by jeho zamestnanie mohlo

negatívne ovplyvniť jej život. V dokumente bytového oddelenia s označením „tajné“ (bez dátumu) sa ako dôvod jej vysťahovania uvádza aj fakt, že *po zatknutí jej manžela podrobne na konzuláte vylíčila spôsob a príčiny zatknutia jej manžela.* Ďalej sa v ňom píše, že *Povereníctvo školstva i Povereníctvo kultúry nemá o menovanú žiadny záujem a plne súhlasí s terajším stavom, aký je, čo bolo kádrovým odborom povereníctiev, súdruhom, ktorý túto vec šetril, oznámené.* Ostatné vyhlásenie sa, samozrejme, nezakladalo na pravde, o čom svedčia neustále dožadovania sa účasti Alžbety Güntherovej na rôznych úlohách povereníctva a zasadaniach jeho komisií.

Dr. Güntherová napokon absolvovala cestu do vzdialeného Betliara spolu so svojim sedemročným synom, bratom Augustínom Mayerom (ten neskôr žil v ústave v Spišskej Novej Vsi) a sesternicou Margaretou Pfeiler-Csiskó. Spoločne obývali dve malé miestnosti na poschodí bývalej hospodárskej budovy kaštiela (dnes výstavné priestory a depozitáre múzea).

Okrem najnutnejších vecí si v debnách doniesli aj zopár rodinných pamiatok, ktoré následne poslala naspäť do Bratislavy, aby boli deponované v Slovenskej národnej galérii. Strastiplné okolnosti príchodu do Betliara opísala v liste svojej priateľke, dokumentaristke SNG Márii Jellinekovej: *Drahá moja Maca! Tu je krásne jesenné počasie a park nádherný. To je jediné čo ma upokojuje. Inak som v zúfalej situácii. Polovica vecí sa rozbila, nie na ceste, ale tu z nádražia do kaštiela. Vagón mal sa vrátiť a autodoprava nedodala včas autá, tak sme museli vlastnými silami vyložiť a dopraviť a to až do večernej tmy. A to malým vozom, ktorý sa raz aj úplne prevrátil – ešte dobre, že sa nikomu nič nestalo. Mám*

tu dve izby bez všetkého, kisne som ani nevybalila, žijem ako na letovisku a nechcem veriť tomu, že tu ostanem. Pri pomerne dobrom počasí má sa aspoň Petrik dobre, lebo v parku bicykluje o stopäť. Predstav si aj on mi ochorel, dostal akúsi infekčnú vyrážku a to práve teraz, keď nemám ani kúpeľňu, ani lekára. Ba ani vodu, lebo po ňu musím dolu do záhrady. V kaštieli, kde by som mohla bývať – nemožno bývať, lebo nedá sa kúriť. Tak nolens-volens ostanem v horárni a som rada, že mám aspoň strechu a klud. Horšie bude s kurivom, nedostatť drevo ani uhlie. A myslím na moju bratislavskú plnú pivnicu. Pritom Petrik bude mrznúť, ešte dobre, že je tak utužilý. A vonkoncom žijeme, kolko utrpení bolo už na svete a predsa sa žilo. Nuž žijeme aj my. Redukujem životné niveau a bude to dobré. Prosím Ťa Maca o Tvoju milú pomoc v galérii, aby som to posledné čo mám, kvôli Petrikovi, nestratila. Nevieš kto je vo vilke (dom Güntherovcov v Bratislave, pozn. J. B.)? Srdečne Ťa pozdravuje Lili⁶

Betliar a Krásnu Hôrku, ktoré sa stali pôsobiskom Alžbety Güntherovej na niekoľko rokov, možno považovať za šťastie v nešťastí. Na rozdiel od pôvodne určenej Husinej a tamojšieho JRD sa v bývalých Andrassyovských sídlach Güntherová mohla venovať tomu, čo vedela najlepšie – umeniu a architektúre. Okrem vzrušujúceho bádateľského predmetu však v Gemeri našla aj stratený domov v kruhu miestnych

Hospodárska budova, v ktorej Dr. Güntherová bývala a pracovala počas pobytu v Betliari. Foto: Sláma, 1987.

AGM 1954. Text na fotografii: *Táto fotografia zobrazuje Dr. Alžbetu Güntherovú, ktorá sa na nej pred nami podpísala. V Betliari, 8. 6. 1954. Zdroj: AVU SNG.*

spolupracovníkov, ktorí ju už v prvých dňoch, vďaka jej vynikajúcim osobnostným vlastnostiam prijali medzi seba.

Zamestnankyňou a neskôr správkynou Štátneho kultúrneho majetku Betliar sa stala po tom, ako sa o prípad začal zaujímať povereník pre školstvo, vedu a umenie Laco Novomeský.⁸ Podľa oficiálneho nariadenia povereníctva bolo jej poslaním spracovanie sprievodcu, katalogizovanie a inštalácia zbierok kaštiela v Betliari a hradu Krásna Hôrka.⁹ K tomuto základu postupne pridávala nové úlohy, čo viedlo k neustále sa zvyšujúcej pracovnej zataženosti – niekedy pracovala denne aj 16 hodín i napriek nie najideálnejším životným podmienkam.¹⁰ Dr. Güntherová si s pre ňu typickou precíznosťou viedla pracovný denník, do ktorého zaznamenala takmer každý deň od svojho príchodu 16. októbra 1952 až do svojho odchodu z Betliara (jej

posledné zápisy sú z prelomu augusta a septembra 1955).¹¹ Množstvo povinností na novom pracovisku a výchova temperamentného syna neoslabili jej kontakty s odbornou obcou a známymi z Bratislavy, naopak, spolupráca medzi ňou a vydavateľstvami, redakciami, Filozofickou fakultou UK, či Povereníctvom školstva, vied a umení zosilnela.¹² V dvojtýždňových intervaloch dokonca dochádzala do Bratislavy, kde poslucháčom dejín umenia prednášala dejiny byzantského, renesančného a úžitkového umenia.

Okolie Rožňavy – Betliar a Krásna Hôrka neboli pre Dr. Güntherovú celkom neznámym kultúrnym regiónom.¹³ V čase, keď na naše umeleckohistorické dedičstvo siahla ťažká ruka neblahej doby, snažila sa všetkými silami o ich záchranu ako členka Národnej kultúrnej komisie.¹⁴ Ešte koncom štyridsiatych rokov 20. storočia zväzdzala spolu so svojimi kolegami urputný boj o vyhlásenie čo najväčšieho počtu objektov za štátne kultúrne majetky. V roku 1949 sa podarilo vyhlásiť prvých 14 štátnych kultúrnych majetkov (ďalej ŠKM), medzi ktorými boli aj hrad Krásna Hôrka a kaštieľ v Betliari.¹⁵ Boj o Betliar bol o to ťažší, že o kaštieľ malo veľký záujem Predsedníctvo Zboru povereníkov, čo by znamenalo jeho koniec ako múzea s intaktno zachovanými zbierkami európskeho významu.¹⁶

Knižnica v Betliarskom kaštieli. Foto: Zelms, 1953.

Rodová galéria Andrássovovcov, expozícia vytvorená Dr. Güntherovou. Foto: Kedro, 1953.

Situácia v Betliari a na Krásnej Hôrke bola po odchode ich pôvodných majiteľov Andrássovovcov veľmi neprehľadná. Po konfiškácii dekrétmi prezidenta Edvarda Beneša a nútenej správe bol ich riadením poverený Eugen Sabol z Vlastivedného múzea v Košiciach.¹⁷ Z pracovného denníka Dr. Güntherovej sa dozvedáme, že Eugen Sabol v roku 1946 vypracoval inventár hradu Krásna Hôrka¹⁸ a predpokladáme, že aj betliarskeho kaštiela. Len niekoľko týždňov po príchode do Betliara si chaotický stav v objektoch vyžiadala zvolanie porady a následné *komisionálne zistenie doterajších nedostatkov, zapríčinených neodborným vedením tzv. inventárnych soznarov a spisov*.¹⁹ Alžbeta Güntherová sa hneď po príchode húževnato pustila do odbornej práce umeleckej historičky a s rovnakým zápalom preberala a riešila aj administratívne záležitosti ŠKM. Okrem systematizácie spisov absolvovala aj dlhé rokovania s predstaviteľmi Štátnych lesov a JRD ohľadom majetkovoprávných sporov parku a hospodárskych budov kaštiela. Až dnes dokážeme doceniť výsledky, ktoré v tomto smere dosahovala v čase, keď socialistickému budovaniu muselo ustúpiť množstvo historických budov a záhrad. Stav, v akom Dr. Güntherová našla budovu a interiéry betliarskeho kaštiela, zrejme nebol najpriaznivejší. Kaštieľ bol obrastený popínavými rastlinami, čo síce pôsobilo romanticky, no samotnej architektúre to neprospievalo. Vo vnútri sa zasa dlhé roky nebývalo, nefungovalo ústredné kúrenie a vodná a elektrická inštalácia bola nefunkčná.

Ešte v októbri 1952 vykonala obhliadku keramických

zbierok a zhodnotila inštalčné možnosti v objektoch. Ďalším krokom bolo oboznámenie sa s galerijnými zbierkami a založenie tzv. lístkového odborného katalógu, z ktorého sa dnes v SNM-Múzeu Betliar nachádza už len torzo. Počas celého svojho pôsobenia v Betliari si kládla neustále nové úlohy – otázky z dejín veľkostatkov a rodu Andrássovovcov, z dejín a umeleckej histórie Gemera, a svoje zistenia sa snažila uplatniť v nových koncepciách expozícií. Okrem štúdiá podnikateľských aktivít Andrássovovcov a postavenia poddaných na ich panstvách, či gemerských fresiek sa zaoberala aj takými špecifickými témami, ako je klasicizmus na Coburgovských statkoch, secesné stavby Gemera *za účasti architekta Berndla z Mníchova*,²⁰ revúcke pamiatky *v súvisie so založením matičného gymnázia*, východoslovenský klasicizmus *s ohľadom na gemerskú oblasť* alebo kultúra afrických a eskimáckych primitívnych národov a iné. Okrem toho, spolu s ostatnými zamestnancami ŠKM vykonávala sprievodcovské služby.

Za sťažených podmienok v kaštieli²¹ začiatkom roka 1953 pracovala na katalogizovaní rytín, skúmala grafické edície a kontrolovala historickú knižnicu. Popritom neustále pokračovala v spracovávaní a inštalovaní zbierok. Časté sú záznamy Dr. Güntherovej o preinštalovaní miestností, či premiestňovaní jednotlivých exponátov. V jej denníku sa s podobnými poznámkami stretávame až do jej odchodu. Svedčí to o jej svedomitom prístupe k bádaniu v zbierkovom fonde a snahe o sprehľadnenie expozícií. O zmenách v kaštieli i na hrade vždy informovala sprievodcov odborným výkladom. Charakter expozícií bol daný samotným géniom loci jedného betliarskeho kaštiela i hradu Krásna Hôrka a pôvodnou funkciou objektov. Güntherová sa snažila v prípade Betliara zachovať interiéry čo najautentickejšie, pričom dokázala zabezpečiť jeho prevádzku adaptáciou prízemných miestností. Sama si veľmi dobre uvedomovala, že ide o jediné úplne zachované šľachtické sídlo, a ako také ho chcela uchovať aj pre budúcnosť. Nesnažila sa však inscenovať či scénicky dotvárať salóny a kabinety rarít, skôr sa usilovala presadiť koncepciu čistej múzejnej prezentácie, k čomu sama navrhla vitríny a zoskupovaním kolekcií rozptýlených po kaštieli (orientálna, poľovnícka, „napoleonská“, keramika a porcelán...) poukázala na dôležitosť zberateľstva a dejiny úžitkového umenia. Veľmi citlivo dokázala zredukovať okázalosť historizujúceho interiéru z konca 19. storočia na mieru únosnú pre vtedajšieho návštevníka a straníckych funkcionárov, pre ktorých bol kaštieľ v Betliari trňom v oku. Najvýraznejšie zasiahla do haly na prvom poschodí, ktorú pôvodní majitelia využívali ako miesto na prezentáciu svojich rôznorodých zbierok. Tu veľmi nápadito, a zrejme aj v súlade s nezrealizovanými predstavami Andrássovovcov, vytvorila galériu predkov. Na Krásnej Hôrke, kde boli možnosti expozície determinované už v 19. storočí existujúcim múzeom, sa zasa sústredila na prerozprávanie života človeka na stredovekom hrade. Z dejín hradu ju najviac fascinovali jeho ranejšie obdobia, čo odzrkadľuje aj text publikácie Štátny hrad Krásna Hôrka a okolie.

Okresný národný výbor v Rožňave ju v roku 1953 žiadal o poskytnutie priestorov pre uloženie materiálu rožňavského Okresného múzea, budova ktorého bola do roku 1956 využívaná ako učňovská remeselnícka škola a čítareň mestskej knižnice.²² Do kaštiela bola 28. marca 1953 prevezená aj františkánska knižnica zo zrušeného kláštora v Rožňave.²³ Alžbeta Güntherová-Mayerová sa podrobnejšie zaoberala problémom rožňavského mestského archívu i ďalších ar-

chívov, ktoré však bližšie vo svojom denníku nešpecifikuje. Začiatkom marca 1953 jednala s okresným archívárom Júliom Klinckom o možnostiach uskladnenia archívnych dokumentov v betliarskom kaštieli. Pre potreby archívu boli vyčlenené prízemné priestory, ktoré sa v rámci stavebných opráv kaštiela realizovaných Stavoprojektom (realizovali aj renováciu Krásnej Hôrky) prispôsobili na tento účel. V tomto období sa uskutočnilo aj zameranie kaštiela (neskôr aj parku a hradu Krásna Hôrka) a sondážny výskum jeho murív.²⁴ Dr. Güntherová od apríla 1953, v nadväznosti na svoju prácu v Turci a na Orave v 40. rokoch, spracovávala pamiatky Rožňavy i Revúcej pre potreby urbanistického plánu, k tejto súpisovej práci sa ešte neskôr vrátila. V jej pozostalosti v Archíve výtvarného umenia SNG sa zachoval obal s prehľadnými, rukou písanými katalógovými lístkami obcí v rožňavskom okrese. Jednotlivé lístky obsahujú názov usadlosti v slovenčine, maďarčine, nemčine a latinčine, stručnú históriu obce alebo mesta a zoznam pamiatok s ich výstižnou charakteristikou.²⁵

Veľké úsilie vynaložila pri údržbe betliarskeho parku, v ktorom takmer nepretržite počas celého roka prebiehali tzv. čistiace práce. Dala vyčistiť rybníky, navrhla lavičky a nechala zriadiť bufet pre turistov. Za éry Dr. Güntherovej boli do parku z kaštiela prenesené liatinové plastiky černochoch, čím i mimo jeho expozície chcela poukázať na vplyv orientu na európsku kultúru v 19. storočí. Nariadila obnovu komunikácií v parku, zachránila a dala opraviť jeho početné drobné romantické stavby. Vo svojom pracovnom denníku sa podrobnejšie zmiňuje o obnove veľkého vodopádu inšpirovaného rímskym akvaduktom a o slobodomurárskom „domčeku“, ktorého iluzívnu nástennú maľbu reštauroval rožňavský maliar Július Ádám v lete roku 1955.²⁶ Údržbu vzácneho, asi 80 hektárového anglického parku spolu s ňou zabezpečoval bývalý záhradník grófa Andrásyho Ondrej Bobík. Dr. Güntherová však považovala za potrebné upozorniť na tento prírodný i kultúrny skvost ďalších odborníkov, a tak začala spoluprácu s arborétom v Mlyňanoch, kde sama niekoľkokrát prednášala. Na školenia tam vysielala dokonca aj záhradníka Bobíka. Pracovníci arboréta pod vedením prof. Dr. Nábělka Betliar navštívili za účelom štúdia jeho parku. Z tejto spolupráce neskôr vzišla skromná publikácia Dr. Gejzu Steinhübele *Prírodný park v Betliari*.²⁷

V nepohodlných životných podmienkach sa už v roku 1953 podieľala na vzniku monografie o hrade Krásna Hôrka od Ing. Dobroslavu Menclovej.²⁸ Dr. Güntherová mala v pripravovanej publikácii figurovať ako spoluautorka, no po menšom nedorozumení medzi ňou a Ing. Menclovou (spôsobenom čiastočne vydavateľstvom) od spoluautorstva odstúpila.²⁹ Autorka monografie³⁰ sa v značnej miere opiera o historický pramenný výskum Dr. Güntherovej, s ktorou absolvovala početné obhliadky terénu a niekoľkohodinové konzultácie ohľadom knihy. V októbri 1953 prišlo na rad ohodnocovanie, čiastočne reštaurovanie a kontrola zbierok Krásnej Hôrky na základe konfrontácie inventáru Jozefa Michalika z roku 1905³¹ a inventárov Eugena Sabola z roku 1946. Z brány hradu vtedy odstránili barokové sochy (sv. Štefan, sv. Ladislav, archanjel Michal), ktoré v Košiciach reštauroval sochár Vojtech Löffler spolu s ďalšími betliarskymi sochami.³²

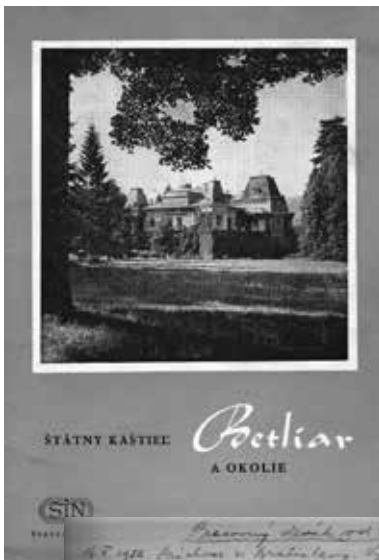
V prvej polovici 50. rokov prejavili záujem o gemerský región mnohí vedeckí pracovníci práve vďaka Dr. Güntherovej. Už v septembri 1953 ju v Betliari navštívili Dr. Alžbeta Cidlinská a diplomatka Soňa Kovačevičová, ktorých úlohou

Betliar, 1960. Dr. Güntherová sa do Betliara vracala s významnými návštevmi. Zľava: Špidla, Juhász, Toran, Güntherová. Zdroj: AVU SNG.

bol výskum v Rožňave, Revúcej a v Štítniku. V roku 1954 návštevy zintenzívnili – niektoré boli pravdepodobne súkromného charakteru, no i tak sa o nich dočítame v pracovnom denníku. Betliar navštívili pedagógovia Vysokej školy výtvarných umení profesori Ladislav Čemický a Bedrich Hoffstädter, reštaurátorka Múzea mesta Bratislavy akad. maliarka Oľga Pfaff, maďarská barokárka Mária Aggházy, pamiatkar Alfréd Piffel, Dr. Mária G. Mariányiová a samozrejme i početní predstavitelia a hostia krajských národných výborov či povereníctiev. Kratšie či dlhšie študijné pobyty v Betliari absolvovali také osobnosti ako profesor Karel Plicka, ktorý skúmal gemerské ľudové piesne a povesti; Štefan Pisoň, ktorý Dr. Güntherovej pomáhal so súpisom pamiatok v Gemeri; profesor Melicherčík a jeho „národopisná skupina“ orientujúca sa na gemerský folklór. Nezanedbateľná je aj spolupráca Dr. Güntherovej s vydavateľstvami, ktoré ju permanentne žiadali o posudky na pripravované publikácie. V roku 1953 ju vydavateľstvo Tvar žiadalo ako „najlepšiu odborníčku“ o posudok dizertačnej práce Dr. Jany Kybalovej *Holíčska majolika a keramika*.³³ Jana Kybalová neskôr, 22. 7. 1954, pricestovala do Betliara, kde mala možnosť študovať holíčsku keramiku z andrássyovskej pozostalosti.³⁴

Zaujímavá je aj problematika historickej knižnice v betliarskom kaštieli, ktorej sa jednako venovala sama Dr. Güntherová, a ktorej autorský katalóg vypracovala jej známa a kolegyňa ešte z čias jej pôsobenia v Múzeu mesta Bratislavy Dr. Oľga Wagnerová.³⁵ Na význam a vysokú hodnotu knižnice viackrát upozornila aj predstavitelov Matice slovenskej a Slovenskej národnej knižnice.³⁶ V jej denníku sa dočítame, že 28. augusta 1954 *zástupca akadémie študuje v knižnici le-*

kárske diela, určené pre výstavu. O koho, a o akú výstavu išlo, sa, žiaľ, nepodarilo zistiť, vieme len toľko, že v tom istom čase sa Dr. Güntherová zaoberala otázkou vývoja zdravotnej služby v Gemersku. Neskôr v betliarskej knižnici na odporúčanie svojej pani docentky bádała aj vedutárka Katarína Zavadová.³⁷ Knižnica bola bádateľom prístupná a niektoré tituly

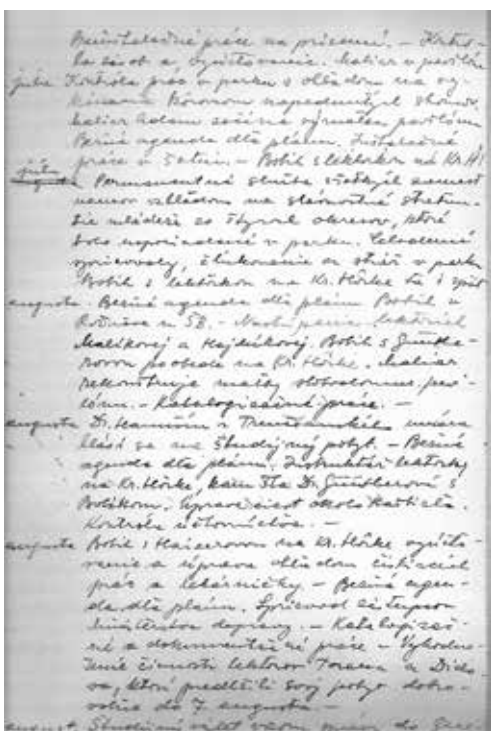
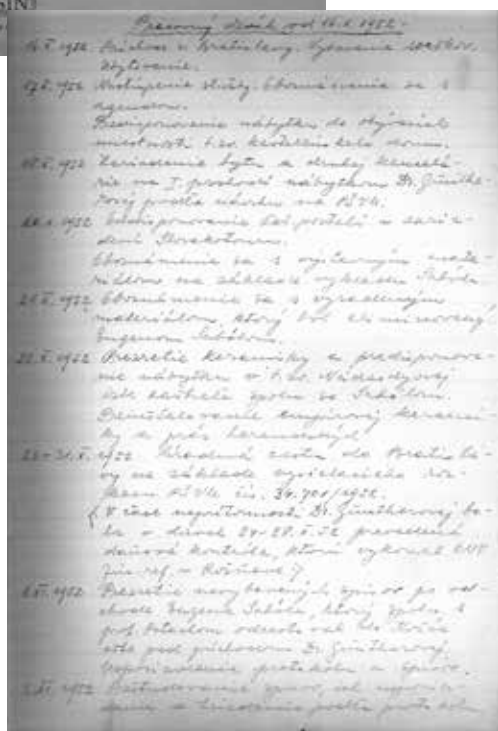
Publikácia o betliarskom kaštieli od A. Güntherovej-Mayerovej

Od 18. júla do 8. augusta 1955 sa štúdia gemerských pamiatok zúčastnil aj asistent univerzity Dr. Karol Kahoun, ktorý Dr. Güntherovej pomáhal aj pri študentských cvičeniach. Dňa 4. augusta 1955 Dr. Güntherová zorganizovala študijný výlet vozom správy do Geceľoviec (Kocelovce, pozn. autora), *Ochtinej a Štítnika v rámci súpisového cvičenia poslucháčov univerzity... Výlet trval od 7 – 21 hod.*

Koncom svojho pôsobenia v Betliari v dňoch 22. – 24. (25.) augusta 1955 usporiadala kurz pre múzejníkov. Kurzu sa zúčastnili aj nemecký minister kultúry z Berlína a riaditeľ nemeckého Pamiatkového ústavu v sprievode Dr. Cidlinskej. Jeho súčasťou bola aj celodenná exkurzia účastníkov na Krásnu Hôrku i do ďalších významných lokalít rožňavského okresu.

Pozoruhodná je spolupráca Alžbety Güntherovej s ďalšími východoslovenskými múzeami v Bardejove, Levoči, Košiciach i Hodkovciach atď. Ako odborníčka bola prizývaná k obnovám meštianskych domov v Rožňave i k reorganizácii a koncipovaniu jej nového mestského múzea (Banické múzeum v Rožňave).

Na záver je potrebné spomenúť publikačnú činnosť Dr. Güntherovej v rokoch 1953 – 1955, keď prirodzene publikovala niekoľko prác týkajúcich sa okolia Rožňavy (okrem štúdií venujúcich sa jednotlivým slohovým obdobiam na našom území)³⁹. Ide o články i monografie, ktoré odzrkadľujú jej priebežnú bádateľskú prácu s bohatým umelecko-historickým materiálom. K takým prácam možno zaradiť článok *Zo zbierok štátneho kaštieľa v Betliari* uverejnený v roku 1953 v časopise *Pamiatky a múzea*, kde veľkú pozornosť venuje rozmernej barokovej kompozícii od antverpského maliara Jeana B. van der Meirena Bitka pri Osijeku. V tomto útlom článku sa prvýkrát spomína pojem gemerský klasicizmus, ktorým ako prvá ukázala na špecifickosť profánnej architektúry v Gemeri koncom 18. a začiatkom 19. storočia.⁴⁰ Už v roku 1953 pracovala na monografii o barokovom opátstve v Jasove, ktorá mala vyjsť vo vydavateľstve Tvar v roku 1955,⁴¹ vydať sa ju však podarilo až o tri roky neskôr.⁴² V roku 1954 boli vydané populárno-náučné monografie *Štátny kaštieľ Betliar a okolie* a *Štátny hrad Krásna Hôrka a okolie*, ktoré aj napriek svojmu archaicky štylizovanému jazyku i dnes možno považovať za aktuálne. V nasledujúcom roku sa na stránkach *Pamiatok a múzeí* opäť objavil príspevok Dr. Güntherovej z gemerského prostredia. Štúdia *Signované pastofórium rožňavskej katedrály* sa zaoberá gotickým pastofóriom, s dnes už spochybneným autorstvom Petra z Kolína. Ďalší článok *Kaštieľna knižnica v Betliari* uverejnený v zborníku Matice slovenskej Knižnice na Slovensku v roku 1955 má skôr informačný charakter. Zaujímavá je aj nepublikovaná štúdia *Dve škice k obrazu Júliusa Benczúra „Spätobsadenie Budína“* v zbierkach *štátneho kaštieľa v Betliari*, kde sa podrobne zaoberá pozoruhodnou štú-

Z pracovného denníka Alžbety Güntherovej-Mayerovej. Zdroj: SNM-Múzeum Betliar.

sa aj požíčovali v rámci *riadneho požičovného styku*. Za obzvlášť progresívnu možno považovať Güntherovej predstavu o prezentácii najstarších titulov v pôvodnej, klasicistickej budove knižnice v parku vo forme „ukážky osvietenскеj knižnice“. Zámer bol však nerealizovateľný, keďže rotundu využívali Štátne lesy ako svoj archív. Táto unikátna budova dnes stojí prázdna a bez využitia.

Alžbeta Güntherová-Mayerová je u nás aj autorkou myšlienky letných študentských cvičení, ktoré sa prvýkrát uskutočnili v lete 1954. Letné terénne umelecko-historické výskumy pamiatok Turca, Považia a Liptova pre študentov organizoval už profesor Vladimír Wagner v rokoch 1951 – 1953.³⁸ Betliarske študentské *praxe* však boli obohatené prácou s cenným umelecko-historickým materiálom zo zbierok kaštieľa i hradu Krásna Hôrka. Študenti dejín umenia si pod vedením vynikajúcej odborníčky mohli vyskúšať katalogizovanie a „získovanie pravosti“ zbierok a zároveň vykonávali lektorské služby. Týchto študentských cvičení sa zúčastnili Katarína Biathová-Lendvayová, Igor Didov, Ľudmila Hromadová, Viera Luxová-Dobešová, Mária Pözl-Malíková, Ružena Složková-Hajduková, Eva Jílková-Šefčáková, Eduard Toran a Eva Toranová-Lintnerová.

diou k rozmernej historickej maľbe. Dr. Güntherová v článku poukazuje na okolnosti i miesto vzniku dvoch na seba maľovaných štúdií (kompozičného návrhu a štúdie bieleho koňa).⁴³ K téme Rožňavy sa podrobnejšie vrátila ešte v roku 1961, keď jej v čísle Vlastivedného časopisu venovanom Gemeru uverejnili štúdiu *Z minulosti Rožňavy a jej pamiatok*.

Priame pôsobenie Alžbety Güntherovej-Mayerovej v Betliari bolo krátke, trojročné,⁴⁴ no za ten čas spracovala zbierky dvoch rozsiahlych expozícií, ktoré sama skoncipovala, dala opraviť viaceré objekty v správe ŠKM Betliar, v rámci vtedajších možností spracovávala múzeum takmer v celom Československu... Jednoducho mu dala pevný základ, ktorý predpokladal jeho ďalšie pozitívne smerovanie. Ako sa k jej dedičstvu postavili nasledujúce generácie správcov betliarskeho kaštieľa a hradu Krásna Hôrka je otázkou pre ich svedomie...

Ako hrdá Prešporáčka sa počas celého svojho gemerského obdobia usilovala o návrat do rodného mesta, kde ju napriek príslubom lepších podmienok na život i prácu nečakali žiadne istoty. Z Betliara sa so synom odsťahovala na jeseň v roku 1955, no verná mu zostala až do konca svojho života. Ľudská, komunikatívna, hlboko sa zapísala do srdca Betliarčanov. ■

¹ Pred desiatimi rokmi bola vo výstavných priestoroch SNM-Múzea Betliar otvorená výstava pri príležitosti 50. výročia jeho vzniku s poctou Alžbete Güntherovej-Mayerovej a Margaréte Csiskó-Pfeilerovej (Výstava vo výstavných priestoroch SNM-Múzea Betliar *Spomienka na začiatky 50. rokov múzea v Betliari s poctou Alžbete Güntherovej-Mayerovej a Margarete Pfeiler-Csiskó*, výstavu kurátorsky pripravili Edita Kušnierová a Július Barczy, júl-september 2003). Maliarka Margaréta Csiskó-Pfeiler bola sesternicou Dr. Güntherovej. Od roku 1952 žila a v roku 1966 zomrela v Betliari. V roku 2003 pri príležitosti 30. výročia úmrtia A. Güntherovej-Mayerovej usporiadala Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska kolokvium *Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej*, ktoré po spomienke na profesora Vladimíra Wagnera a Václava Mencla uzavrelo cyklus pripomienkových prednášok o zakladateľskej trojici našej umenovedy. Účastníci kolokvia, väčšinou pamätníci, z objektívnych príčin nevenovali väčšiu pozornosť práci a pôsobeniu A. Güntherovej-Mayerovej v gemerskom regióne. Prítomný referát má ambíciu čiastočne zaplniť biele miesta v reflexii jej vedeckej práce s pamiatkovým fondom a múzejnými zbierkami mimo Bratislavu.

² ZÁVADOVÁ, Katarína. Spomienky na Alžbetu Güntherovú-Mayerovú. In *Kolokvium Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973) : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2003, s. 44-45.

³ HERUCOVÁ, M. (ed.) *Kolokvium Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973) : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2003, 206.

⁴ Rodinný archív akad. maliara Petra Günthera. List Ústredného národného výboru adresovaný Dr. Güntherovej z 13. 10. 1952.

⁵ Rodinný archív akad. maliara Petra Günthera. Odpoveď KNV v Bratislave z 15. 6. 1953 na odvolanie Dr. Güntherovej.

⁶ Rodinný archív akad. maliara Petra Günthera. Nedatovaný odpis listu Dr. A. Güntherovej Márii Jellinekovej z Betliara.

⁷ Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie (AVU SNG), Osobný fond Alžbety Güntherovej-Mayerovej (f. AGM), sign. 10 I 543. Správcovstvom ŠKM Betliar bola poverená od 1. 1. 1953. List KNV v Košiciach adresovaný Dr. Güntherovej z roku 1954.

⁸ ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Alžbeta Güntherová-Mayerová – život a dielo. In HERUCOVÁ, s. 29, ref. 3.

⁹ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 I 538. Poverovacia listina Poverenctva školstva z 12. 10. 1952.

¹⁰ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, napr. záznamy z dní 7. 10. 1953; 30. – 31. 12. 1953; 27. – 28. 7. 1954 atď.

¹¹ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej.

¹² ŠEFČÁKOVÁ, Eva. Kontakty života a umenia Alžbety Güntherovej-Mayero-

vá (1905 – 1973). In *Pamiatky a múzea*, 2003, č. 4, s. 5.

¹³ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 I 572. V liste z roku 1937 žiada riaditeľa košického múzea o doplnenie keramickej zbierky v spojitosti s výstavou Staré umenie na Slovensku (v liste spomína rožňavskú provenienciu). GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. Dejiny nábytkového umenia na Slovensku. In PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. *Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska*. Výber z diela Alžbety Güntherovej-Mayerovej. Bratislava, 1995, s. 95, 97 (ide o zredigovanú štúdiu z publikácie *Dějiny nábytkového umění III*. Praha, 1950. s. 993-1035)

¹⁴ OROSOVÁ, Martina. Alžbeta Güntherová-Mayerová a Národná kultúrna komisia. In *Kolokvium Stretnutie so životom a dielom Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973) : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2003, s. 51.

¹⁵ OROSOVÁ, s. 54, pozn. 9, ref. 14.

¹⁶ OROSOVÁ, s. 53, ref. 14.

¹⁷ Eugen Sabol bol po druhej svetovej vojne poverený vedením Vlastivedného múzea v Košiciach. Do pôsobnosti košického múzea zrejme patrili aj hrad Krásna Hôrka a kaštieľ v Betliari. Po afére správcu betliarskeho kaštieľa Štefana Havlíka týkajúcej sa krádeže andrássyovských šperkov, bol Sabol asi poverený spracovaním inventárov. (za informácie ďakujem doc. Ing. Tomášovi Sabolovi, CSc., synovi Eugena Sabola, pozn. autora)

¹⁸ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 7. 10. 1953.

¹⁹ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 18. 11. 1953.

²⁰ Richard Berndl v roku 1903 projektoval secesné mauzóleum Andrássyovcov v Krásnohorskom Podhradí a v roku 1905 bola podľa jeho plánov umiestnená socha Františky Andrássyovej v Rožňave.

²¹ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 10. 2. 1953: *Pre zimu - 4° nedá sa pokračovať v inventovaní...*

²² SZABÓ, Lóránt. Objekty našich expozícií. In *Múzejné noviny*. Rožňava : Banícke múzeum, 2002, s. 5.

²³ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej. Františkánska knižnica bola v Betliari až do 3. 6. 1955, keď ju MNV odniesla na dvoch nákladných autách do Rožňavy.

²⁴ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 14. 5. 1953.

²⁵ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 L 644.

²⁶ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznamy z dní 27. 7., 28. 7., 6. 8. 1955.

²⁷ STEINHÜBEL, Gejza. *Prírodný park v Betliari*. Rožňava, 1961 (?)

²⁸ KOVALČIKOVÁ, Mária. *Alžbeta Güntherová-Mayerová : súpis archívneho fondu*. Bratislava : Archív výtvarného umenia SNG, 1986, s. 5.

²⁹ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 A 24. Korešpondencia prijatá od D. Menclovej v rokoch 1953 – 1954.

³⁰ MENCLOVÁ, Dobroslava. *Krásna Hôrka*. Bratislava, 1955.

³¹ MIHALIK, József. *A Gömörkishontvármegyey Krasznahorka vár összes tárgyaitak és felszereléseinek leltára*. Košice, 1905.

³² Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 20. 11. 1953

³³ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 A 34. List vydavateľstva Tvar adresovaný Dr. Güntherovej z roku 1953.

³⁴ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej, záznam zo dňa 22. 7. 1954.

³⁵ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. Kaštieľna knižnica v Betliari. In *Knižnice na Slovensku (zborník)*. Martin, 1955, s. 185.

³⁶ Archív SNM-Múzea Betliar. Pracovný denník Dr. Alžbety Güntherovej. Predstavitelia Matice slovenskej a SNK navštívili Betliar 12. 7. 1955.

³⁷ ZÁVADOVÁ, s. 44, ref. 2.

³⁸ KRIŽANOVÁ, Eva. Vladimír Wagner a súpis pamiatok na Slovensku. In *Kolokvium Jubileum Vladimíra Wagnera 1900 – 1955 : zborník príspevkov*. Bratislava : Umeleckohistorická spoločnosť Slovenska, 2001, s. 31.

³⁹ ZÁVADOVÁ – KRESÁK – GLASOVÁ. Bibliografia prác Alžbety Güntherovej-Mayerovej. In PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. *Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska Výber z diela Alžbety Güntherovej-Mayerovej*. Bratislava, 1995, s. 216-218.

⁴⁰ GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. Zo zbierok štátneho kaštieľa v Betliari. In *Pamiatky a múzea*, č. 2, 1953, s. 109.

⁴¹ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 A 34. List vydavateľstva Tvar adresovaný Dr. Güntherovej z roku 1953.

⁴² GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. *Jasov*. Bratislava, 1958.

⁴³ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 C 140. GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta. Dve škie k obrazu Júliusa Benczúra „Späťobsadenie Budína“ v zbierkach štátneho kaštieľa v Betliari.

⁴⁴ AVU SNG, f. AGM, sign. 10 I 543. Podľa Pracovného denníka Dr. Alžbety Güntherovej správu odovzdala novému správcovi Júliusovi Klinckovi 1. 9. 1955, no pracovný pomer s KNV v Košiciach rozviazala na vlastnú žiadosť už 8. 8. 1955 na základe listu z KNV z toho istého dňa.

